

Prakthus i Gamla stan?

Arkeologisk förundersökning 2012

Akacian 19, Kalmar socken, Kalmar kommun, Kalmar län, Småland

Cecilia Ring

KALMAR LÄNS MUSEUM
Arkeologisk rapport 2012:13

Prakthus i Gamla stan?

Arkeologisk förundersökning 2012

Akacian 19, Kalmar socken, Kalmar kommun, Kalmar län, Småland

Författare	Cecilia Ring
Copyright	Kalmar läns museum
Redaktion	Per Lekberg, Seija Nyberg
Kartor	Publicerade i enlighet med tillstånd 507-98-2848 från Lantmäteriverket
Förlag	Kalmar läns museum
ISSN	I400-352X

Abstract

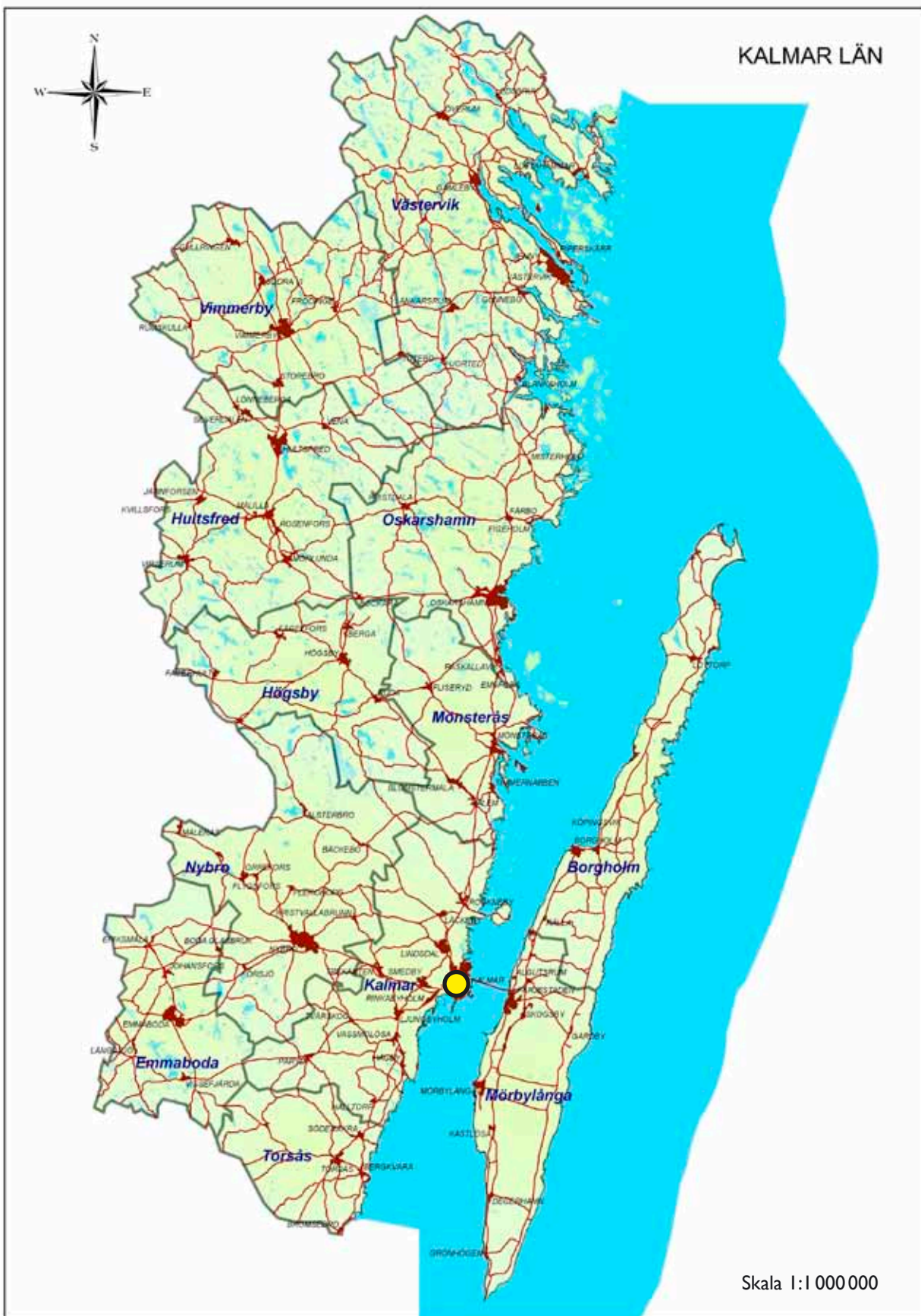
Keywords: Kalmar Old town, medieval, foundation wall

During ten days in January 2012, Kalmar County Museum carried out an archaeological evaluation, in the form of excavation monitoring, at Kv Akacian in the Old Town of Kalmar, Småland. The excavation was initiated by plans for drainage around the

house foundation. A masonry foundation wall was found and although dating of the wall was not possible at this time, it is likely to be dated to the period between the early Middle Ages and the middle of the 1700th century.

Innehåll

Sammanfattning	7
Inledning	8
Topografi och fornlämningsmiljö	9
Genomförande	13
Resultat	15
Fynd	17
Tolkning och åtgärdsförslag	19
Källkritik	20
Referenser	21
Tekniska och administrativa uppgifter	22
Bilaga	23

Karta över Kalmar län med undersökningsområdet markerat.

Sammanfattning

Kalmar läns museum har under perioden 2-10 januari 2012 genomfört en arkeologisk förundersökning i Kv Akacian 19, Kalmar Gamla stan.

Undersökningen genomfördes som en schaktningsövervakning och det visade sig att mindre än 0,5 meter under dagens markyta fanns bebyggelse lämningar i form av en husgrund alternativt en källare uppförd av gråsten och fogad med kalkbruk. Intill väggen på grunden var också en stenlagd yta som skulle kunna vara del av en gårdsläggning eller väg.

Tre fynd tillvaratogs från kulturlagren runtomkring grunden. En bit

grönglaserat golvtegel, ett profiltegel och ett älghorn med tydliga spår av hantverk.

Lämningar runt om i kvarteret har tidigare visat på bebyggelse från 1200-talet och fram till mitten av 1600-talet.

Efter dokumentationen av grunden grävdes den bort, i så stor utsträckning som behövdes, för att ge plats åt den planerade dräneringen.

Förundersökningen visade att även mycket små ingrepp i fornlämning 94, medeltida och 15–1600-tals lager, kan ge viktig information för den vidare tolkningen av Kalmar stads historia.

Inledning

Under januari 2012 utförde Kalmar läns museum en arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning inom fornlämning 94. Förundersökningen föranleddes av att husägaren skulle dränera grunden på sitt hus. Man hade påbörjat schaktningen utan tillstånd från Länsstyrelsen, vilket uppmärksammades. Kalmar läns museum fick därför i uppdrag av Länsstyrelsen att åka till platsen och besiktiga vad som ägde rum. Väl på plats kunde det konstateras att man redan hunnit gräva upp och lägga igen schakt på tre sidor runt om den befintliga byggnaden. Arbetet fick avbrytas och fastighetsägaren fick ansöka om tillstånd enl 2 kap 13§ kulturminneslagen. Länsstyrelsen fattade beslut om att den återstående delen av schaktningen skulle utföras som förundersökning genom schaktningsövervakning.

Fig 1. Översikt över schaktet från väster. Foto Cecilia Ring, KLM.

Topografi och fornlämningsmiljö

Fastigheten Akacian 19 ligger inom fornlämning 94:1, Kalmars medeltida stadsområde, i Gamla stan, ungefär 100 meter norr om läget för den medeltida Söderport. Söderport var en av de fyra större portarna som fanns i den medeltida försvarsmuren som omringade staden. På den av Dagmar Selling sammanställda karta fig 3 över Kalmar medeltida stad gick 1400-talets Söderportsgata precis i läget för fastighetsgränsen mellan de bägge fastigheterna Akacian 18 & 19.

Kalmar stad anlades omkring år 1200. Möjligen byggdes den kastal som föregick slottet något årtionde tidigare. Nils Blomkvist vill precisera stadsgrundandet till någon gång mellan 1175 och 1182 (Blomkvist 2005). Staden blev en av Sveriges viktigaste under medeltiden, vilket bl.a. bidrog till att drottning Margareta förlade unionsförhandlingarna hit. Staden försågs med mur kring sekelskiftet 1300. Efter Kalmarkriget 1611-1613 var stadens bebyggelse ödelagd. I mitten på 1600-talet fattade man då av försvarsstrategiska skäl beslutet om att flytta hela Kalmar stad från platsen invid slottet in till Kvarnholmen.

I området mellan Söderport och det medeltida torget har ett antal undersökningar gjorts från 1920-talet fram till idag. Vid flertalet undersökningar har man påträffat lämningar från 1200-1600-tal endast 0,2-0,5 m under dagens marknivå.

År 1986 gjordes strax norr om den nu undersökta ytan, inom fastigheten Akacian 20 en arkeologisk provundersökning med anledning

av tillbyggnad av bostadshuset på fastigheten. Vid undersökningen påträffades tre nivåer av stenläggningar som stämmer geografiskt överens med Dagmar Sellings rekonstruktion av den medeltida Söderportsgatans läge i denna del av staden (Selling, 1982). Det var första gången som gatan spårades arkeologiskt. Fynden daterade gatans äldsta skede till tiden omkring år 1300. Detta överensstämmer med dateringen av stadsmurens tillkomst. Det är möjligt att Söderportsgatan har lagts ut vid samma tid eller att man, när staden fick en bestämd infart från söder via Söderport; har valt att stensätta en redan existerande gata som nu blev betydligt mer trafikerad. Gatan hade blivit omlagd minst två gånger till följd av slitage.

Med anledning av nybyggnation av bostadshus på den aktuella fastigheten senhösten 1988 gjorde Kalmar läns museum en arkeologisk förundersökning inom en yta där det planerades för husgrund, förråd och avloppsledning. Man kunde konstatera att det tidigare stått ett hus på platsen. Dokumentationen från undersökningen är bristfällig men omfattar bl.a. delar av en stenläggning som inte tolkades.

Till den nu undersökta tomten finns en uppgift knuten om att man under tidigt 1900-tal iakttagit bebyggelseämningar i den del där det nu skulle grävas för dränering.

Sammantaget kan man konstatera att i området mellan Söderport och den medeltida stadens torg finns lämningar från tidig medeltid till dess att staden flyttas i mitten av 1600-talet.

Fig 2. Karta över delar av Gamla stan. Kv Valnötsträdet utmärkt med blå markering och den aktuella platsen, Akacian 19 med rött.

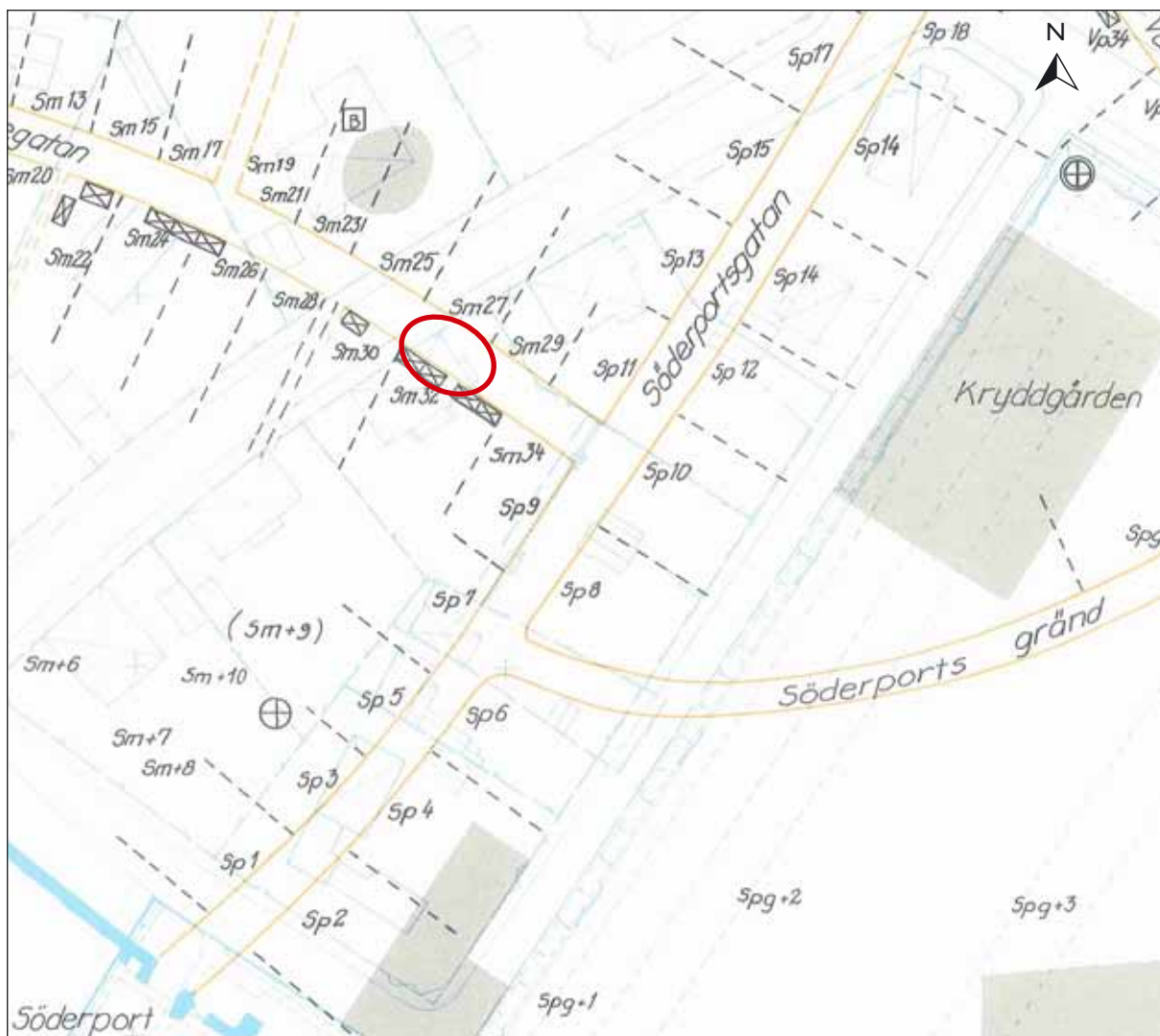

Fig 3. Sellings kartrekonstruktion över den medeltida staden. Den nu undersökta ytan markerat med rött.

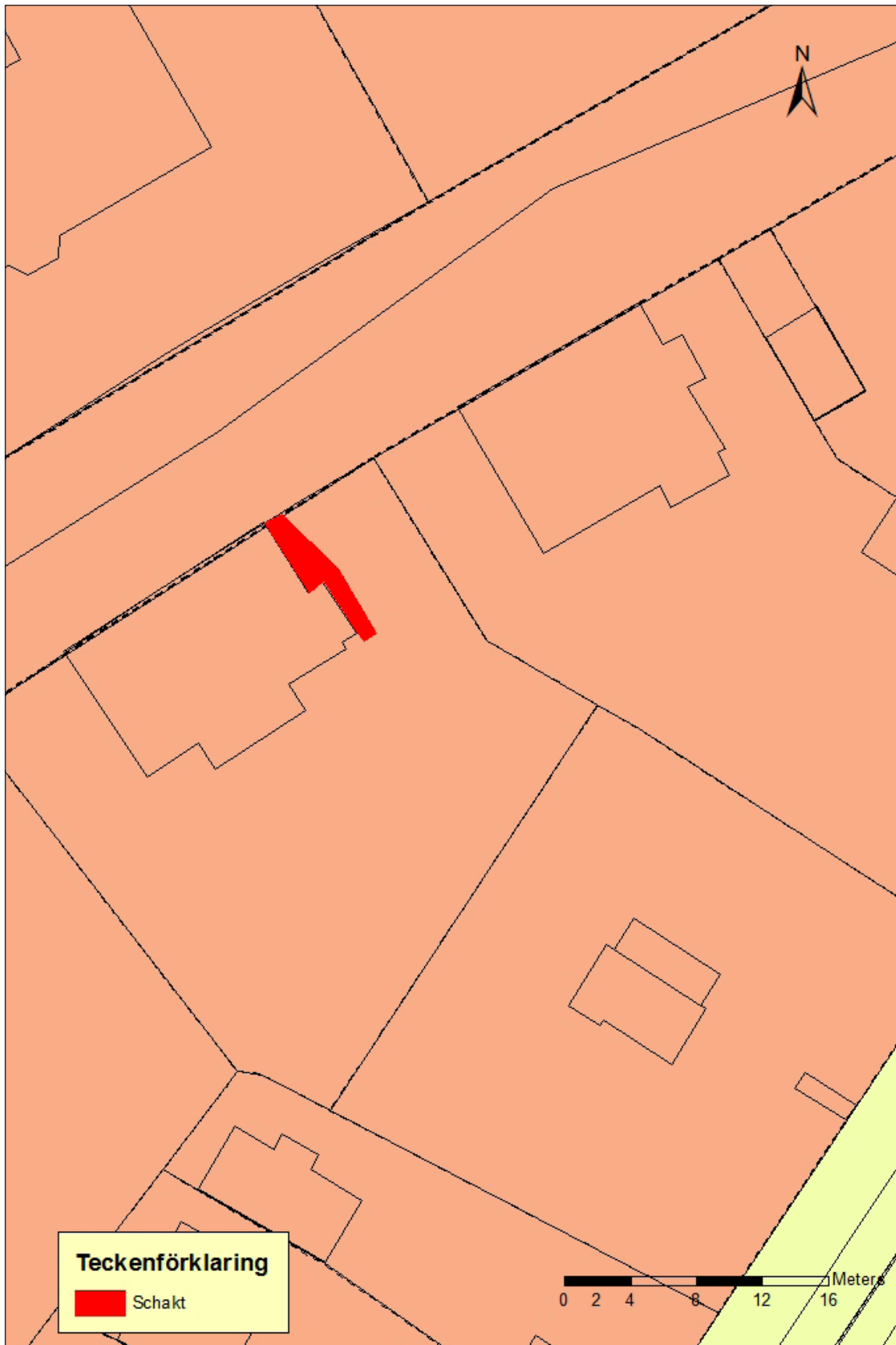

Fig. 4. Schaktets utbredning längs den nordöstra husväggen.

Genomförande

Efter det att Länsstyrelsen fattat beslut i ärendet genomfördes schaktningen längs den nordöstra husväggen som förundersökning genom schaktövervakning, se fig 4. Då hantverkarna som lade rören inte ville gräva upp mer än korta bitar i taget på grund av rasrisk, anpassades schaktningen efter deras arbete. Detta innebar att arkeologen fanns på plats under den tid schaktningen pågick men under tiden rörläggning och igenfyllning gjordes bedömdes detta

kunna ske utan antikvarisk kontroll. På grund av arbetsförfarandet så kom arbetet kom att bedrivas över flera dagar under perioden 2 jan – 10 jan.

De lämningar som framkom dokumenterades dels genom fotografering med digitalkamera dels genom att deras förhållande till existerande byggnad ritades in på en befintlig ritning över huset som sedan digitaliserades in i Kalmar Gamla stan GIS.

Fig 5. I den östra delen var tre skift gråsten bevarat av grunden. Foto från SSÖ, Cecilia Ring, KLM.

Resultat

Redan vid besiktningstillfället kunde det konstateras att det fanns bevarade kulturlager på platsen. Fynd av djurben och keramik samt den humösa jorden indikerade detta. Inga fynd togs dock tillvara vid besiktningstillfället.

Vid förundersökningen påträffades en stenhusgrund. Grundens övre del återfanns på ett djup mellan 0,45–0,62 från dagens markyta. Den del av grunden som framkom tolkades som den södra gaveln, möjligen av en källare, av ett hus. Grunden var uppförd av 0,3–0,6 meter stora gråstenar och fogade med kalkbruk och lera. I den östra delen bestod den kvarvarande grunden av tre skift sten, drygt en meter hög se fig 5. Här fanns också en antydning till att muren mot fortsatte nordöst och därför tolkades den framkomna muren som byggnadens sydvästra gavel. Under det understa skiftet fanns en mörkare horisont innan den ljusa sandiga undergrunden tog vid detta kan möjligen vara en tidigare markhorisont om byggnaden inte grävts ner utan att grunden har lagts direkt på marken. Muren hade ursprungligen varit 0,95 m bred. På insidan av muren iaktogs rasmassor innehållande stor mängd kalkbruk och fragmenterat tegel medan det på yttersidan var omrörda kulturlager utan byggnadsrester.

Huset som idag står på tomten uppfördes 1916. På 1920-talet gjordes en utbyggnad i nordöst. Utbyggnaden vilar på den historiska husgrunden, se fig 6. Grunden var till viss del mer sönderbruten i den västra delen. På nedre delen av muren fanns kalkstensplattor, på högkant, fästa. Dess funktion är inte helt klarlagd

Fig 6. Huset som uppfördes i början av 1900-talet vilar på den historiska husgrunden. Foto från NNV, Cecilia Ring, KLM.

men kan vara ett försök att göra grunden finare än den i själva verket är. Söder om muren fanns en stenlagd yta, stratigrafiskt yngre än grunden (fig 7). På murens utsida längst ner mot undergrunden var rektangulära, slipade kalkstensplattor fästade.

I den västra delen av murverket kunde det iaktas delar av en tegelstensvägg alternativt ett område till en dörr eller ett fönster uppfört

Fig 7. Närbild på kalkstensplattorna som klädde grunden. Foto från NV, Cecilia Ring, KLM.

Fig 8. Älghornet, i nedre delen av bilden ser man skärspår på hornet. Foto Cecilia Ring, KLM.

i tegel. I profilväggen kunde tre skift av den ännu kvarvarande tegelkonstruktionen dokumenteras.

I det omrörda kulturlagret på utsidan av husmuren iakttogs fynd i form av handtag till trefotsgritor, ben och kärldelar till olika hushållskärl, främst av yngre rödgods, samt djurben som sannolikt är rester av matavfall. På insidan av husgrunden fanns mängder av raserat byggmaterial. Förutom dessa fynd, av vilka inget togs tillvara återfanns tre fynd som tillvaratogs och registrerades, då det var fynd som mindre frekvent påträffas i dessa kontexter och

därför skulle kunna bidra till förståelsen av den funna byggnaden.

Fynd

De fynd som tillvaratogs då de ansågs ha stort värde för tolkningen av platsen var ett stycke profiltegel (Fnr 44763:2), en bit grönglaserat golvtegel (Fnr 44763:1) samt ett älghorn (Fnr 44763:3) med tydliga spår av att det använts som råmaterial till hantverk. Hornet visade sig inte vara ett fällhorn och älgen hade sannolikt primärt jagats för köttets skull, (fig 8).

Fig 9. Grönglaserat golvtegel, biten till höger i bild kommer från Kv Akacian den till vänster från Kv Valnötsträdet.
Foto Torbjörn Brorsson.

Fig 10. Foto på profiltegel. Det till vänster kommer från Akacian och det till höger från undersökningen vid Valnötsträdet 2011. Teglet är ca 13 cm brett. Foto Cecilia Ring, KLM.

Tolkning och åtgärdsförslag

På Sellings ”rekonstruktionskarta” över 1400-talets Kalmar går Smedjegatan på platsen för den nu undersökta ytan. Fyndet av husgrunden visar att Sellings karta behöver justeras något. Smedjegatans sträckning måste flyttas antingen åt söder eller åt norr. Möjligen kan den stenlagda yta som observerades på utsidan av husgrunden vara en del av Smedjegatan och då har den gått söder om det på kartan föreslagna läget. Att rekonstruktionen som Selling gjorde måste förändras har också de undersökningar i bl.a. Kv Valnötsträdet som genomförts 2011 och 2012 visat (Larsson m.fl. 2011 och 2012).

Fyndet av har grönglaserat golvtegel, stor likhet med tegel som påträffades i den betydligt centralare delen av Kalmar medeltida stad, vid undersökningarna i kvarteret Valnötsträdet i maj 2011 (Larsson m.fl.). I kv Valnötsträdet låg den medeltida kyrkan med torget och de betydande byggnaderna i staden (fig 9).

Glaserade golvtegel har tidigare främst påträffats vid undersökningar av slott och kloster. Ett liknande grönglaserat golvtegel återfanns t.ex. vid undersökningen av Svartbrödraklostret i Gamla stan i Stockholm (Bergman, A., Söderlund, K). Detta kan möjligen tyda på att glaserat golvtegel företrädesvis förekommer i sakrala och högre ståndmiljöer. Golvtegel har generellt daterats till perioden 13–1500-tal. Då det tyvärr är så lite skrivet som behandlar fynd av glaserat golvtegel är det svårt att dra långtgående slutsatser. Det är dock helt klart ett fyndmaterial som är ovanligt och kam om hypote-

sen håller tolkningen är att det inte förekommit i ”var mans hus” möjligen kunna hjälpa till vid tolkningen av stadens sociala topografi.

En bit profiltegel tillvaratogs också, även det till utseendet mycket likt ett tegel som påträffades vid undersökningen i Valnötsträdet och som där tolkades komma från kyrkan eller från något av husen vid torget (fig 10). Tidigare har man oftast knutit profiltegel till kyrkor och mer betydande byggnader men frågan är om förhållandena är annorlunda i Kalmar.

Under medeltiden använde man profiltegel när man byggde valv. Det gjorde konstruktionen stark och hållbar men det var även dekorativt eftersom man inte alltid kalkade valvet utan ville att teglet skulle synas. Profiltegel har också använts som utsmyckning på byggnader tillhörande ”högre stånd” personer. Profilteglen dateras till perioden 12–1500-tal.

Det lilla schaktet och det grunda djupet visar hur viktigt det är med undersökningar även av ringa omfattning i kvarteren i Gamla stan. Med mycket små insatser kan vi få mycket ny kunskap och förbättra de kartor och rekonstruktioner som vi har över Kalmars medeltida stad. Detta är viktigt bl.a. med tanke på det arbete som just nu genomförs i kv Valnötsträdet strax norr om den förundersökta platsen. Där har man med mindre forskningsundersökningar kunnat modifiera den tidigare ”kartbild” som finns över det medeltida Kalmar, och också börjat diskutera i termer om staden verkligen upphörde på platsen på 1600-talet (S. Larsson m.fl.).

Källkritik

Källkritiskt måste man vara medveten om att fynden från Akacian, och även till viss del från Valnötsträdet, kommer från små undersökningar där vi inte har kunnat studera hela kontexter.

Vidare så har fynden från undersökningen vid Akacian varit lösfynd och kan således inte till 100% föras som byggnadsdetaljer till den

påträffade huskroppen. Det är dock högst sannolikt att de härrör från det omedelbara närområdet kring den aktuella undersökningen.

Undersökningen genomfördes under en mycket kall period och marken var till stor del frusen under dokumentationen. Detta försvårade möjligheterna att rensa upp profiler och kunna se detaljer.

Referenser

- Bergman, A., Söderlund, K. 2010 *Gården I Kv Venus. En del av Svartbrödraklostret. Gamla stan. Stockholm. Arkeologisk undersökning 2010* Arkeologisk Rapport 2012:13 Stockholms stadsmuseum.
- Blomkvist, N. 2001. The Concept of the Town and the Dawn of Urban Life East and West of the Baltic. I Muntid Auns (Red.) Lübeck Style? Novgorod Style? Baltic Rim Central Places as Arenas for Cultural Encounters and Urbanisation 1100-1400 AD. *Transactions of the central level symposium of the Culture Clash or Compromise (CCC) project held in Talsi September 18-21 1998*. Gotland University College: reports. Centre for Baltic Studies CCC. Riga Nordik.
- Larsson, S, Menander 2011a *Arkeologisk förundersökning 2011. Valnötsträdet 8, Kalmar gamla stad. Småland. Kalmar kommun Kalmar socken. Valnötsträdet 8, RAÄ 94. UV Rapport 2011:82*
- Larsson, S, Menander, H, Stibéus, M & Phil, H. *Arkeologisk förundersökning 2012. Valnötsträdet 8, Kalmar gamla stad. Småland. Kalmar kommun Kalmar socken. Valnötsträdet 8, RAÄ 94. UV Rapport 2012:165*
- Selling, D. 1979 Arkologiska spår efter det äldsta Kalmar. I: Ingrid Hammarström(red) *Kalmar stads historia I. Kalmarområdets forntid och stadens äldsta utveckling. Tiden intill 1300-talets mitt*. Kalmar: kultur nämnden i Kalmar

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr: 431-63-12

Kalmar läns museums dnr: 33-1-12

Projektnummer KLM: 12/03

Uppdragsgivare: Hans Sylvén

Landskap: Småland

Kommun: Kalmar

Socken: Kalmar

Fastighet: Akacian 19

Fornlämningsnr: 94

X koordinat: 6281955

Y koordinat: 140833

Fältarbetstid: 2012-01-02-2012-01-10

Antal arbetsdagar: 20 tim

Maskintid: 20 timmar

Personal: Cecilia Ring

Foto, Du nr: Du 210:001-031

Fynd nr: KLM 44763:1-3

Fynd: Fynden förvaras, i väntan på fyndfördelning, i Kalmar läns museums magasin under sitt KLM-nummer. Fynden finns registrerade i en för ändamålet upprättad Microsoft Access® databas.

Dokumentation: All dokumentation förvaras på KLM.

Inmätning: manuell inmätning

Koordinater och höjdangivelser i rikets koordinatsystem 16_30 2,5 gon V och RH70.

Bilaga

Bilaga I. Fyndlista

Fyndlista

KLM 44763:1-3

SM
Kalmar sn
Acasian 19
Fornl nr: 94
Arkeologisk förundersökning

F nr	Ruta	Anl	Material	Sakord	Typ	Ant	Vikt(g)
1			Tegel	Golvtegel		1	0
2			Tegel	Profiltegel		1	0
3			Horn	Hantverksavfall		1	0

Adress

Box 104, S-391 21 Kalmar

Telefon

0480-45 13 00

Fax

0480-45 13 65

E-post

info@kalmarlansmuseum.se